

NAGY-SURÁNY

HAJDANI VÁRA TÖRTÉNELMÉNEK

VÁZLATA.

ÍRTA:

MATUNÁK MIHÁLY

budapesti közp. papnövendék

a bbányai egyházmegyéből.

ÉRSEKIJVÁROTT, 1889.

WINTER ZSIGMOND KÖNYVNYOMDÁJA.

Nagy-Suzány

és

Widéke

J. Értelmisségének

Fisztelettel

ajánlja

Szerző.

Előszó.

Arany igazság, örök becsü eszme rejlik ama régi, s any-nyiszor hangoztatott római mondásban: „Turpe est in sua patria peregrinum esse“ (rút dolog a saját hazában, multjának ismeretében idegennek lenni); mert valóban minden művelt lelkü és gondolkozni szerető emberben önkéntelenül támad és él a vágy, ismerni multját azon földnek, azon helységnek, a hol született, ősei s kedvesei nyugosznak; szülei, testvérei, barátai s szerettei élnek, s a melyhez annyi gyermekkori kedves emlék rózsalánczával köti. De különös, sőt a mint a latin mondja, rút dolog lenne ha távoli, idegen föld megismerésével bajlódnánk: míg azt, hol bölcsőnk ringott, anyáink Istent imádni tanítottak, s melynek minden — őseink drága vérével megszentelt — rögéhez kegyelet és érdek, édes s fájó emlék fűz, hidegen, közönyösen mellőznők.

Igen, rút dolog saját hona multjában ismeretlennek lenni s kétszeresen rút, ha az a hon, az a szülőföld multjában nagy, hős és dicső.

„Csak törpe nép felelthet ősnagyságot — zengi a költő, — csak elfajult kor hős elődöket: a lelkes eljár ősei sirjához s gyujt régi fényről szövétneket, s ha a jelennek halványul sugára, a régi fény ragyogjon fel honára.“

Surány nagy volt hajdan, „nevezetes híres várától, melyben régi lakosainak vitézsége bőven kifestődött.“ (Hübner Lex.) S mégis sokan vannak, kiknek nem volt alkalmuk megismerkedni multjával; legfőlebb annyit tudtak, hogy itt vár volt valaha, s hogy a törökök is jártak erre: de mikor, mily körülmények között, kik birták, micsoda események színhelye

volt a török idők előtt, a török időben és utána, mikor vette eredetét s mikor rombolták le, nem tudták.

A nagy eszü Bél Mátyás hazánk történet-földrajzi leírásában*) pár sorban megemlékezik Surány váráról is, és ismertetése végén azt mondja, hogy „védtelen már Surány s régi vitézségére talán nem is emlékezik . . .“ Olvastam e helyet. Szégyen s fájdalom érzete fogott el, s ez időtől fogva minden csekély szabad időmet Surány multjának kutatására fordítottam, s kutatásomnak kis részét ez alkalommal vagyok bátor szülőföldem s vidéke t. közönségének bemutatni, arra kérve a t. értelmiséget, hogy fogadja szívesen parányi tehetségtől, de hosszas és fárasztó kutatásból s szülőföldem iránti lángoló szeretetből eredő soraimat.

SZERZŐ.

NAGY-SURÁNY, 1889. július 17-én.

*) Notit. Hung. n. IV. k. 514--517. ll.

1. Surány várának fekvési helye.

Surány régi várának színhelye volt elsősorban a város „Podzámecek“ (váralja) nevű része, a hol most is megvannak kis részben romjai. De hogy a vár továbbra is terjedt, mutatja a „Podzámecek“ név, mely vár alját jelenti; tehát a „vár alja“ fölött kellett a tulajdonképeni várnak feküdnie. És csakugyan, tekintve a belváros emelkedettebb és alantabbi részeit, kivált pár évtized előtt, ezek egészen a mellett szólnak, hogy azon a területen a hol a mostani szolgabírószáki épület, a városház kertjeivel együtt, továbbá a templom, a Pallavicini-féle park és kastély, s délfelé a hol a mélt. gr. Lavaux Győző úr két háza áll a „Podzámecek“ felé, e területen állt a tulajdonképeni vár.

Mert nézzük e területet habár csak futólag is. Keletről a város „Hosták“¹⁾ nevű részében a kerteken keresztül folyó Kis-Nyitrának északi, jobb partja, mily összehasonlíthatlanul magasabb a balnál, s e part sok kő és téglá törmelékét rejt magában. Ugyanott a Simovits-féle ház építése alkalmával kiástak egy kőtöredéket, melyről bővebben e mű végén emlékezünk meg, s melynek felirata szerint azon a helyen valahol valami Bosnyák Tamás-féle kastély állott, bizonyára nem a vár területén kívül. És megjegyzendő, hogy e háztól kezdve a belváros emelkedettebb, s körülötte a mostani Hlavaty-féle ház előtt az úton, a hosszú-utczai házak belváros felé eső kertjeiben, a templom körül és előtt, s a 2. számú ház kertjében a

¹⁾ E név, mely Nyitrán és más tót ajkuaktól lakott helyen, a hol vár volt e képen hangzik, s melyet Egerben való tartózkodásom alatt „Hóstyá“-nak vagy palóczosan „Haóstyá“-nak hallottam nevezni, a német „Hochstadt“-ból származik s szóról-szóra felvárost jelent, vagyis a város olyan részét, mely magasabban fekszik a többiekénél.

Nyitra folyóig egy nagy és széles, valóságos várárok nyoma látszik, de látszott különösen pár évtized előtt, a mikor ennek a helyén feneketlen sár és víz volt, úgy hogy a szolgabírószági épület előtti út a téli időszakban járhatatlan volt. Ez lett volna a vár vízi árka, melyet a hosszú-utcai házak (észak felől) helyén volt sáncz (mert egészen ehhez hasonló emelkedésű a föld ez utczában a 28-ik számú háztól körülbelül a 40-ikig; s e házakat a jobbágyok csak Mária Terézia királynő uralkodása alatt építették, a mikor letelepítették és telkeket kaptak itt a tót ajkú jobbágyok) vette körül észak felől. A szolgabírószági épület, városház kertjeivel együtt s tovább a gróf említett házai, jóllehet az öregebb emberek vallomása szerint nagyon sok földet hordtak le onnan s töltötték folyton az árkot, mégis magasabban fekszik a város többi részénél s az árok nyoma még mindig látható.

A tek. Turtsányi Ödön főbíró úr birtokában levő Csery Imre-féle szeghi határrendezési okmány szerint a Nyitra folyónak a sziget felső részétől az alsó malomig terjedő medre csak a török időkből való, ekkor ásták, s a folyó mostani Kis-Nyitra (Nyiterka) medrében folyt a vár körül s így lehetlenné tette a valóságos vízi várhoz való jutást. Ez volt a folyónak egyik kisebb medre. Nagyobb ága a régi surányi szőlőhegy alatt a ma is „za sancze“ sáncznak nevezett határ-rész mellett s a Baláton át a mostani váradi uton folyt s ott egyesült a surány-váradi Nyitra-ággal. Ez ág helyén, begyepe-sedett medrében tavasszal most is megjelenik még a fenékvíz.

A vár alakjáról, berendezéséről, hadi állományáról s más viszonyairól nem tudunk semmit. Egyetlen rom-tornya állott egész 1867-ik évig, ekkor egy óriási vihar, mely levitte az érsekújvári plebánia templom tornyának tetejét, ledöntötte ezt is. A mellette levő északi kapu boltozata most is meg van, s fölötte egy boltozatos terem.

2. A vár alapítása.

Mikor alapíttatott a surányi vár, határozottan nem tudjuk, de hogy a XIV. század végén kellett épülnie, következtetjük onnan, hogy 1382. július 15-én kelt Garai Miklós nádor levelében még „villa“ falu néven jó elő¹⁾, míg 1403-ban mint Stibor vajda vára emlittetik, melyet e Stibor saját kapitányától Túróczy Benedektől vívott ki saját vérének ontása árán. Stiboré volt tehát, ez pedig összes javait a XIV. század végén kapta²⁾ Zsigmond királytól. A surányi vár tehát Zsigmond királynak köszöni eredetét.

3. Tartozékai.

Mint minden vár, úgy a surányi vár is bírt tartozékokkal (pertinentia), melyeknek jövedelmei a vár erősítésére fordítottak. Tartozékai közül eddig ismerjük a következőket:

1. *Andód*. Ifj. Stiboriczi Stibor 1431-iki végrendeletében olvassuk, hogy atyja által alapított vágújhelyi Agoston-rendi prépostságnak ajándékozta az egykor Surány várához tartozó Andód falut.³⁾

Ugyan e végrendeletben emlittetnek Surány várának még következő tartozékai:

2. *Surány városa* (oppidum Ssuran), malmaival, mely részt Kis-Surálynak (Parva Schuran) neveztek.⁴⁾

3. *Kessew* (Bánkeszi, Kiskeszi).

4. *Warad* (Kisvárad).

5. *Nadsad* (Nagyszeg).

6. *Idhaseg* (Egyházszeg).

¹⁾ Gróf Károlyi Oklevéltár I. kötet. 240. lap.

²⁾ Wenzel G. Stibor vajda Pest 1874. 48—117. ll.

³⁾ Villam Andód quondam ad Castrum nostrum Schuran spectantem. Wenzel. e. m. 196. lap.

⁴⁾ E Kis-Surány a nyitrai országot mellett a Nyitra másik ágánál feküdt, mert a nép is oda helyezi Surány első fekvési helyét.

7. *Salgó* (media Salgo).
8. *Kerestur* (Alsó- és Felső-Keresztúr).
9. *Tolmass* (Tolmác puszta Surányt).
10. *Sant Iurd* (Szent-György p. Megyeren).
11. *Meger* (Tót-Megyer).¹⁾
12. *Csike*.²⁾

Vagyis körülbelül a mostani gróf Károlyi Alajos ur ó exciája surány-megyeri uradalma volt a surányi váré.

4. A vár története.

Surány vára, mint említők, 1403-ban fordul elő első ízben s 1406-ban Zsigmond király oklevelében említettetik mint Stibor vára. Kérdés, mikor kapta meg Stibor Surányt? Határozottan semmit sem állithatunk e kérdést illetőleg, mert az eddig ismert oklevelek nem mondják meg. 1406-ban Zsigmond király a Berencs várát Stibornak adományozó levelében említi, hogy mikor országszerte s így Nyitramegyében sok vár elpártolt tőle és nápolyi László pártjára állt, Stibor Nyitra és Szkaacsán nyitrai püspök várait megvevén, saját Surány várát is önvére ontásával s nagy sebek árán birta Túröczy Benedek től visszafoglalni és a király iránti hűségre kényszeríteni.³⁾

1431-ben Stibor vajda fia ifj. Stiboriczi Stibor végrendeletében Surány várát és tartozékait feleségének Széchenyi Dorottyának hagyta örökül haláláig, ha le nem teszi özvegyi fátyolát.⁴⁾

Ez okmányt megerősítette 1438-ban⁵⁾ Albert király, és 1453-ban V. László király.⁶⁾

1) Wenzel u. o. 193. l.

2) Orsz. levélt. 15126. dipl. sz. Tagányi Károlynál „Nyitram. Közl.“ 1887 49. sz. 1457-ben fordul elő „Chykew-Eghaza“ néven. Tehát temploma is volt.

3) Fejér Codex Diplomaticus X. 3. 153—154. ll.

4) Wenzel e. m. 193. l.

5) Cod. Dipl. XI. 109.

6) Wenzel. e. m. 199.

Stiboriczi Stibor 1434-ben halt meg s benne kihalt a Stiboriczi család.¹⁾ Tíz év múlva, 1444-ben gúthi Országh Mihály Nyitravármegye főispánja, később nádor, volt már Surány várának ura. Minthogy pedig ez Országh M. a többi nyitramegyei birtokait: Csejthe, Jókó stb. várakat és uradalmakat, melyek az előtt, mint Surány is, Stiboréi voltak, 1436-ban kapta,²⁾ bátran következtethetjük, hogy Surány is, elvetván Széchenyi Dorottya, ifj. Stibor özvegye az özvegyi fátyolt, ugyanaz évben került Országh M. kezébe. E hatalmas főúr sok szép tulajdona mellett is, mi sem fogja egy undok tettéről a gyalázatot lemosni. Ez évben ugyanis Országh surányi birtokos boszút és gyűlöletet táplálva a komjáthii Forgáchok ellen, Zanai (de Zana) Lőrincz és Kereszközi (Kereskúzi) Miklós surányi várnagyaival s Kürthi János, Ebedeczi Miklós, Kismányai László, Balogh Miklós, Thúróczy György, Sóóky János, Zekneyi (de Zeknye) Pál stb. fegyveres hiveivel s jobbagyaival Forgáchék Komjáthi várát elfoglaltatta és Forgách Lászlót nyíllal megölette. Testvére Forgách János, Miklós fia panaszt emelt ugyan Ulászló királynál, s ez Passalai András és Berencsi András nyitrai kanonok által egy részről, Ilmeéri (Ürményi) János és Hulli (Hul) Miklós által más részről megvizsgáltatta az ügy mibenlétét, s jöllehet többen, mint molnár szeghi (malomszeghi) Pázmány Balázs azt vallották, hogy a

¹⁾ Wagner: Collect. geneal. d. I. 201—207. Nagy Ivánnál Magyarország családai X. k. 372. lap.

²⁾ Wenzel c. m. 208—209. II. Ugyanigy gondolkodik Jedlicska Pál, a kis kárpáti várak és községek múltjának legalaposabb ismerője, Szomolány váráról, mely Suránynyal együtt a Stiboroké volt s 1516-ban mint Országh-birtok említették; 1560—1567-ig Országh Kristóf birtoka, mint Surány. 1568-ban egy a királyi kincstár által kiállított okmány értelmében Országh K. halála folytán, Csejthe, Jókó Surány, Tapolcsány, Szomolány stb. várak és uradalmak örökösödése kétségesse válik, mivel O. K. fiörökösöket nem hagyott hátra. A kincstár, mely ez időben nagy pénzzükségben szenvedett, nem vette tekintetbe O. K. legközelebbi rokonainak, özvegyének Zrínyi Ilonának és Országh Mágdolna fiának Bánffy Miklósnak birtokigényeit, lefoglalta a birtokot és már a következő évben zálogba adta. Tört. Tár. 1879. 266. I. Így Surányt Forgách Simonnak, dunáninneni Surányban székelő főkapitánynak. Különbön erről I. alább.

surányi várnagyok a tettesek, de hogy urok Országh meghagyásából-e, nem tudják, nem lett a dologból semmi, mivel a török nagyon nyugtalankodott s nem sokára bekövetkezett a gyászos vármai vész.¹⁾

1453. nov. 22-én, kedden Szénás (Zenas) László surányi várnagy (castellanus) és nyitravármegyei alispán levelet ad ki a Családy Ferencz és Családy László testvérek között támadt viszály dolgában (összeverekedtek).²⁾

1457-ben *Surány várának* egyik tartozéka Csíke említettik.

Surány vára 1482-ig volt gúthi Országh Mihály kezében, ekkor meghalván, fiára Lászlóra szállt, ennek leányával pedig, Országh Dorával bucsányi Korláthkeőy Péter kapta, ki 1526 ban Mohácsnál esett el, egyetlen leánygyermeket Erzsébetet hagyván hátra. Ezt a Korláthkeőy Örszét bedeghi Nyáry Ferencz vette feleségül és kapta kezével Surány várát.

1526-ik év azon pont, a hol hazánk történetének azon korszaka következik, melyet török uralomnak nevezünk. A török bejött ugyan többször az országba, de mindannyiszor zsákmányt és foglyokat szedve kitakarodott. 1541-ben kezd hódítani. Ez évben foglalta el Budavárát és hódoltatott meg jelentékeny területet.

1543. kora tavaszán a határszéli pasák megkezdik a hadjáratot s június 23-án Valpó, július 20 án Siklós, Pécs, utánna Pécsvárad stb. aug. 10-én Esztergom és Székesfejérvár került a félhold hatalmába.³⁾

A török fegyverek e sikere fájdalmas hatást keltett

1) Mocsáry: „Nemes Nógrád Vármegyének . . . esmertetése.” Pest. 1826 IV. k. 120—123. II.

2) Károlyi Oklevélt. II. 299. l. E László atyja István 1444-ben Várnánál esett el. Szénás László 1465-ben csejthei várnagynak említettik. Fia Lajos 1526. ban Mohácsnál esett el. Nagy Iván: Magyarország családai X. k. 607. l. Buday Ferencz; Polg. Lex. III. k. 307 l.

3) Csengery A. Magy. Akad. Értesítő. III. k. 16. l.

országszerte, s ez évi október első napjaiban Pozsonyban az ország rendei a szorongatott hon védelméről tanácskoztak. Az esztergomi török fékentartására a *surányi vár*, mint egyetlen Esztergom és Komárom közelében, látszott alkalmasnak, azért annak jobb karba helyezését, illetve nagyobb őrséggel való ellátását és erősítését kérték a királytól.¹⁾ Surány vára kapott nagyobb őrséget és a következő évi nyár egyik napján már nagyszerűen próbálta meg vitézségét a Levát kirábló esztergomi törökön.²⁾

Nyáry Ferencz surányi kapitány és birtokos e győzelmét ugyanazon évben megénekelte és dallamot is szerzett hozzá Tinódy Sebestyén: „A szalkai mezőn volt viadalról“ czimen. A dallamot megfejtette és zongorára átírta Mátray Gábor.³⁾

Minthogy Nyáry Ferencz oly híres történelmi alak és alatta érte el Surány vára is dicsőségének legmagasabb pontját röviden elmondjuk élettörténetét.

Nyáry Ferencz fia volt Nyáry Bernátnak és Pongrácz Fruzsínának. Ifjúságában 1521-ben s utána a belgrádi várban vitézkedett a török ellen Hederváry Ferencz kapitánysága alatt. Innen Lajos király udvarába jött, kivel elment a mohácsi szerencsétlen ütközetbe, de kiszabadult belőle és a pozsonyi országgyűlésen Ferdinánd király híve lett Szapolyai ellenében. Így Istvánfalyánál egy csatában elfogta Bacsó Mátyást murányi kapitányt, ki ekkor jobb kezét is elvesztette.⁴⁾ 1532-ben Török Bálinttal együtt ótalmazta Bécset a török ellen. Szapolyai halála után sokat fáradott azon, hogy Ferdinánd az egész országot bírja. 1541-ben Pest-Budánál Horváth Bertalan hű bajtársával, réme volt a töröknek; de a német tisztek gyámoltalansága miatt ki nem fejthette vitézségét.⁵⁾

¹⁾ Fraknoi V Magyar Orsz. Emlék. II. k. 480. és 536. II.

²⁾ E győzelemnek bővebb leírását l. az „Ersekújvári Lapok“ 3-ik számában. M. M. „Ersekújvár alapítási éve.“ 2. folyt.

³⁾ Tört., bibl. és gúnyos magyar énekek dallamai a XVI. századból. Pest 1859. 119. lap.

⁴⁾ Buday c. m. I. 93. I.

⁵⁾ Istvánffy Histor. Lib. XIV. 144—149. II.

Nyáry Fereucz 1542-től kezdve a pannonhalmi főapátságnak is védője és kormányzója volt, minthogy a jámbor szerzeteseket a dühöngő ellenség távoltartotta.¹⁾

Részt vett a smalkaldi háborúban is mint elsőrangú hadvezér, de rövid ideig, mert hasogató köszvény fogta őt körül, kénytelen volt hazamenni, hol nemsokára meghalt, a Mühlbergnél nyerendő pálma- és babér koszorúkat Bakics Pálnak hagyván, a ki ő helyébe állott vezérül a magyarok élére.²⁾

Említettük már, hogy Esztergom és Visegrád bukása után az ország szeme Surányon is megakadt s még nyilvánvalóbb volt az, midőn 1544-ben Nógrád, Vác, Fülek, 1552. Temesvár, Csanád, Csongrád stb. föllebb Drégely, Balassa-Gyarmat, Ipolyság, Hollókő és Szécsény a török-uralom alá került. A rendek már az 1543. 1545. 1546. 1547. 1550. 1552. 1555-iki országgyűléseken is hoznak törvényeket a hon védelmére s a várak erősítésére, 1556. 13. t. cz. Surány vára megerősítéséről szól. Még pedig Országh³⁾ javai, Bánffy

¹⁾ Fuxhoffer-Czinár Monasteriologiae P. I. 111. 112. II.

²⁾ Buday e. m. II. 475—478. II.

³⁾ Országh Kristóf. Minthogy Surány ura volt, megemlékezünk róla s egyáltalán a családról is annyival is inkább, minthogy már Országhal találkoztunk. Az említett Országh Mihályról Surány uráról szól a monda, hogy Zsigmond király egyszer egy katonásdit játszó gyerekesportot nézett s kérdezé a vezértől, hogy kinek a katonái? A fiu azt mondta, hogy az ország katonái. „Ki a ti királyotok? — folytatja Zsigmond. „Zsigmond a mi királyunk!“ — válaszolá a fiu. „Ha én Zsigmond volnék, szeretnék-e engem királyotoknak?“ „Szeretnök az urat!“ — mondá a vezér. A gyermek bátor feleletei tetszetek a királynak, s minthogy az első szava „ország“ volt Zsigmond felneveltette, Országh nevet adott neki, szép jószágokkal (Nyitramegyében Surány, Csejthe stb.) ajándékozta meg s nagy tiszt-égekre emelte. Ulászló s Mátyás idejében Nyitra vármegye főispánja, főajtónálló, kir. kincstartó s nádor volt. Fia László Maróthy Annával nemzette a többi közt Mihályt, kinek fia László Nógrád és Heves vármegyék főispánja († 1544.) Pekry Annával, ki egy ideig özvegy volt, majd a később 1552-ben Temesvárnál hőiesen elesett Losonczy Istvánnal lépett második házasságra, — nemzette Kristófunkat. Ez I. Ferdinánd alatt országbíró s kir. tanácsos volt. 1560-ban vette a király megerősítő levelét Csejte, Tapolcsány, Surány stb. várakról. Örökösök nélkül fiatalon halt meg. Javai a kincstárra száltak, hivatala a fentebbi lendvai Bánffy Istvánra. Istvánffy e. m. XXIV. 314. Buday III. 10—13. Nagy I. Magy. cs. VIII.

és az ujhelyi (vág-) prépost javai Surány erősítésére fordítottassanak.¹⁾

Az 1557. és 1559-iki országgyűléseken is hoztak törvényeket a várak erősítésére. Így az utóbbi évi 26. t. cz. szerint, Nyitra és Trencsénvármegyék, Nyitra-, Ujvár-, Komjáthi- és *Surány*nál tartoznak dolgozni 6 napig.²⁾

Az 1563-iki pozsonyi királyválasztó országgyűlésen a király proposíciójában a többi közt ezeket mondja: „Némely honfiak továbbá eddig folyton interpelláltak ő császári felségét (így!) kérelmeik s esedezéseikkel, hogy majd ezt, majd amaszt a várat őrséggel ellátni s föntartani méltóztassék, mint Dobrente (Döbrente), Vonnoth, Segliget (Szigligeth) s más dunántúli várak s helyek urai; dunáninneni részről Chomiath (Komjáthi), *Schuran*

k. 285. l. Hogy szinoptice áttekinthessük Surány várának urait, genealogice kimutatjuk, mi viszonyban voltak egymáshoz. A XIV. század végétől 1434 kör. évig a Stiborczieké volt Surány. 1436-ban kapta gúthi Ország Mihály.

Ország Mihály (1436—1482.)

Rozgonyi N.

Ország László (1484—1493.)

Maróthy Mágdolna

Ország Mihály

Ország Dora

férje bucsáni Korláthkeő Péter
királyi ajtónálló, elesett 1526.

Korláthkeő Erzsébet
férje bedeghi Nyáry Ferencz 1553.
magtalan.

Ország László † 1544.

Pekry Anna

Ország Kristóf † 1567. okt. 19.

Zrinyi Ilona † magtalan.

További urai tehát voltak Ország Mihály, Ország László, ennek leányával Korláthkeő Péter, ezével Nyáry Ferencz kapta. Nyáry magtalanul halván el, rokona Ország Kristóf kapta 1560-ban Surány várát. Ez 1567-ben szintén magtalanul halván el, javai, Surány vára a koronára szálltak.

¹⁾ Corpus Jur. Hung. Budae 1779. I. 469. l. Fraknoi e. m. III. k. 555. l. Ez országgyűlésnek a királyi proposícióra adott válaszában olvassuk, hogy januárban Komjáthinál hét falut fosztott ki a török.

²⁾ Corp. Jur. I. k. 476., 489. l.

(Surány), Arlho(?), Schitnegg (Szitnya) stb. urai; ezek azonban a következő országgyűlésre utasítottak, melyen ez ügyek tárgyalatni fognak.¹⁾

Az 1567-iki t. cz. szerint a végvárak erősítésénél az 1559-iki t. cikkek tartandók szemmel. Az ingyenes munkák 12. napig végzendők. Nyitra- és Trencsénvármegyék Nyitra-, Ujvár-, Komjáthi- és Surányban rójják le tartozásaikat. Kivételt képeznek Országh Kristóf javai, mint a ki ekkor már meg volt halva.

Ez időben a katonaság nem kevésbbé pusztította az országot, mint a török, azért 1569-ben is pl. Fejérkeövy István pannonhalmi kom mendatárius főapátnak tilalmat kellett kieszközölnie Miksa királytól, hogy Krossics János korponai kapitány, Nyitra, *Surány*, Komjáthi és Ujvár alkapitányai ne szállásoltassák be katonáikat ez apátság javaira, melyek amúgy is tönkre voltak téve.²⁾

Az 1569. évi 19-ik t. cz. szerint a rendek 12 napi ingyenes munkát ajánlottak meg a várerősítésnél. Trencsén- és Nyitra vármegyék Nyitrán, Komjáthin és *Surányban* dolgoznak.³⁾

Az 1574-iki 5. t. c. az 1567. és 1569-iki ismert t. cikkeket tartja szem előtt.⁴⁾

Az 1578-iki 27. t. cikkben a rendek tizenkét napi kézi és kocsimunkát ajánlanak meg a várak erősítésére, melyek közül Nyitra, Komjáthi és *Surány* számára a Trencsén és Nyitravármegye munkája forditassék. Kivéve a nyitrai püspök javait, melyeknek jobbágysai a Nyitra várának kijavításában alkalmaztassanak.⁵⁾

Az 1582-iki 2. t. c. a végvárakra fordítandó ingyenes

¹⁾ Fraknói e. m. IV. k. 531. lap.

²⁾ Fuxhoffer-Czinár Monasteriolog. I. k. 115. l.

³⁾ Fraknói e. m. V. k. 265. l. Corpus Juris. I. 536. l.

⁴⁾ Corpus Juris. I. k. 547. lap.

⁵⁾ Fraknói e. m. VI. 328. l. Corp. Jur. I. 561—562. 11.

munkákat és az állandó katonaságot illetőleg megerősíti az 1578-iki. t. cikket.¹⁾

Az 1583-iki 2. t. c. hasonlóképen.²⁾

Nem hallgathatjuk el a csapást, mely vidékünket s így Surány várát, illetve tartozékait érte.

1599-iki szeptember közepén Ibrahim nagyvezér iszonyú haddal Nógrád vidékén tábort ütött. Pálffy Miklós, Esztergom hős kapitánya, Schwarzenbergnek, a keresztény hadak fővezérének, ki nem mert bevárni a törököt, azt tanácsolta, hogy ha nem is akar megütközni az ellenséggel, legalább küldjön Komárom felől katonaságot Ujvárra és Nyitrára, mert a pogányok pusztítani fogják e vidéket is. Schwarzenberg megvetette a magyar vezér tanácsát, Komárom felé vonult s Pálffy Esztergomban hagyta magára.³⁾ Ibrahim megérkezett az esztergomi mezőkre, hol buzdító beszédét a tatár Hamus — és Achmet agához zajos helyesléssel fogadták.

Ekkor kiválogatta a legharcziasabb tatárokat Achmet aga vezérlete alatt, s Nógrád és Palánk ellen küldötte félelmet terjesztani s pusztítani; más csapatot meg a Vág mindkét partjának pusztítására küldte. A két erős hadra osztott törököket is tűzzel-vassal pusztítani küldte. *Magya Ibrahim Ujvár (Nova Arc) és Léva közt vonult*, dúlva és égetve mindent (tehát Surány vidéke is megkapta a magáét) Irmély (Ürmény) városáig, hol egy erdős völgyben mely vízben fában bővelkedik, tábort ütött. Így a Nógrádtól Nagy-szombatig, innen Beckóig közt elterülő földet, lakósait részint rabságra hurczolva, részint lemészárolva, a legkegyetlenebb módon égetni, rabolni és pusztítani kezdték. A póstyéni fürdőktől Bazin városáig a Vág partja mellett kalandozva, vérontva s dühöngve. Bori falut fölégették, Baloghy és Vizkelety (Visqueletius) Pál feleségét s gyermekeit elrabolták. Azután Nádasdy birtoka

¹⁾ Corpus Juris I, 561. l.

²⁾ U. o. 566. lap.

³⁾ Monumenta Hung. Scriptorum. Illésházy István följegyzései. 72. lap.

ellen fordultak, s Kosztolány, Verbó s más városokat és falvakat elhamvasztották és lakósaikat és jobbágyaikat nagyszámmal elhajtották. Nem is lehet a szerencsétlen emberek számát tudni, kiket elfogtak vagy megöltek. Azok szerint, kik vagy pénzzel váltották ki magukat, vagy futással menekülve a várakba visszatértek, 13,000-en voltak minden korból s nem-ből, nem számítva még a kisebb s nagyobb marhák roppant tömegét. Feldúlva mindent e vidéken, nagy zsákmánynyal visszatérve Thurzó városait Galgócot, Privigyét, Prónát, Bajmócot s a Nyitra mellett Kért (Querium), Ivánkát, és Ujvár határos municipiumat Tardoskeddet, Nyárhídat, Gifárt (?) (Gifariam), ámbár adóztak a töröknek, a legbőszültebben kirabolták, s csóvákat dobálva felégették, elhajtvá egész gulyákat porrá téve a dústermékenységű vidék gabnaasztagait, s kirabolva és felperzselve a nemeseknek nagy költségén emelt lakait: és a kik átmentek a Vág folyón feleségeikkel s kisdéd gyermekeikkel, s maguk után szétszedve a hidakat, biztosaknak érezték magokat, a folyamon átuszott kegyetlen ellenség ugyanoly sorsban részesítette. A mieink a várakból [a surányiból is] hiába és tehetetlenül nézték a házak füstölő tetéjét s a szerte fénylő tüzeket.¹⁾

Említettük, hogy kik voltak Surány várának urai s hogy utolsó közülök a magtalanul elhalt (1567.) Országgh Kristóf

¹⁾ Istvánffy. Histor. Lib. XXXI. 457. lap. Schwarzenberg Pálffy tanácsát meg nem fogadta, hanem táborostul Komárom felé indul, otthagya Pálffy Miklóst Esztergomban. Ezeket a török Dunán innét rútol hurrogatta, és mindenfelől szidkokkal szidta. Az vezér passa ismét beküldve Esztergomba Pálffy Miklóshoz, esmét a frigyet elvégezék; ez alatt tatárt törököt 25.000 rabolni bocsátá. Azok a rablók Sempteig az egész földet elégették, onnan feltérnek Galgóczra, onnan a póstyéni hévizre, ott egy része általjótt, és egész Csejteig mind az egész földet elrablotta és égette. 15. octobr.

A másik része a Nyitra mellékét Tapolcsánig mindenfelől égette, és így Pesttől fogva valamely falu volt az Garam és Ipoly mellett mind Tapolcsánig, Csejteig mind elégették és elrablotta, 20.000 rabnál többet vitt el, és Köbölkútnál ismét táborba szálltanak. Halván a németek, hogy esmét frigyet akar a passa tractálni, visszatérnek Komárom felől, Esztergomhoz szállanak. Monum. Hung. Illésházy följegyz. 72. 73. II.

országbiró. Birtokaival Surány vára és uradalma is a fiskusra szállt, mely azonban nagyon kimerülve lévén, a várat uradalmával együtt ghimesi Forgách Simon főkapitánynak adta zálogba. Forgách protestans volt s kissé kapzsi ember. Veráncsics Antal eszt. érsek (1569—1573) folyton panaszkodik a Surányban lakó főkapitányra, hogy mióta csak érsekké lett, testvéreivel együtt pusztítja az érseki javakat. Pedig kérte szóval, írásban s izenet által, hogy respektálja jogait, de hasztalan volt minden kérelme. Így 1571. júl. 9-én is ír Veráncsics, Miksa királynak panaszos levelet, egy az imént Forgách és közte támadt kontroverziáról, Veráncsicsnak bizonyos földje dolgában, mely a nyárhidi érseki birtokhoz tartozott s Forgách most egyszerre magáénak, Surány várához tartozónak mondja és surányi kaszásait a kérdéses földre küldte szénát kaszálni. Veráncsics meg újvári embereit küldte a szénáért, mire *Surány várából* F. katonái jöttek s vérig verekedtek össze V. katonáival. Az utóbbiak mégis elvitték a szénát s így megóvták V. jogát.¹⁾ Forgách ekkor goromba levelet írt az érseknek, melyre az júl. 14-én válaszolt. Hogy ő nem akarja senkinek a kárát s éppen ezért kiküldte tisztartóját megvizsgálni, hogy a surányiak csakugyan a földjén kaszáltak-e.

S mikor a szemléről visszajött, elhozta F. goromba levelét, melyre nem is lett volna érdemes felelni. De az érsek nem akarja a főkapitány példáját követni, hogy viszont az ő javait pusztítsa, ő csak jogait akarja megvédelmezni.²⁾

Aug. 23 án a főkapitány Surány várából írja az érsek-újvári őrséghez, hogy midőn főkapitánnyá lett, kötelességöké tétetett neki engedelmeskedni, de ők a köztők és a surányiak közt támadt veszekedés alkalmával megvonták azt tőle s így ő felsége iránt is engedetlenek lőnek. Azért ő értesítette ő felségét a dologról, ki el is küldte már parancsát nekik hogy

¹⁾ Monum. Hung. Hist. XXV. k. Veráncsics A. ö. munk. Wenzel G. X. k. Pest 1871. 240—242. l. ²⁾ U. o. 251—252. l.

engedelmeskedjenek a főkapitánynak. (Ex Swran 23. Augusti 1571.)¹⁾ A protestánsokkal rokonszenvező Miksa király úgy látszik, hogy Forgáchnak hitt, mert Veráncsics szept. 6-án erélyes hangon írja Miksának, hogy ő fön fogja s fön akarja tartani jogait Forgáchsal szemben. Ha Forgách rendelkezni akar az ő katonáival, kérje tőle s megkapja, de minden vitézet nem adhatja neki, mert Ujvárt nem hagyhatja őrség nélkül. Külömben nem fogja tűrni, hogy Forgách hatalmat gyakoroljon fölötté és káptalana fölött. Ő is nemes ember s mint nemes embernek, de még inkább mint Magyarország főpapjának neki is vannak jogai.²⁾

Másnap Veráncsics megint ír Miksának ez ügyben és teljes felvilágosítással szolgál neki, hogy támadt a kontroverzia. Nem akarjuk a már nagyjából ismert per-patvart újra elmondani, de felemlítünk egyet-mást, ami Surány várára nézve érdekes; nevezetesen, Forgách Simon surányi főkapitány mellett említetik Dóczy Pál valószínűleg surányi lovaskapitány, Péchy Gáspár szintén valami surányi tiszt. A szénáért való küzdelem nagy volt, a mennyiben a surányi várból volt ott tiz huszár s 43 gyalogos, kik összekaszabolván az ujváriakat, elhajtották a nyárhídi marhákat, mire Ujvárból még 40 lovas jött s a többi ujváriakkal visszafoglalták a marhát. Midőn ez történt, Forgáchnak nem voltak saját katonái Surányban, kivéve Dóczy Pált lovasaival, azért Léváról szólított oda gyalogkatonaságot a vár őrizetére.³⁾ A versengés sokáig tartott még az érsek és Forgách között, míg végre is az érsek tulajdonának lett deklarálva az a földrész.

Forgách Simon halála után a fiai birták Surány várát egész 1600-ig. Ekkor Illésházi István alkuba lépett Surány várának és tartozékainak zálogba vétele végett a fiskussal, mi ellen a Forgách testvérek tiltakoztak, s atyjok érdemeire hivatkozva kérték Mátyás főherceget, hogy hagyja náluk *Surányt*.

¹⁾ U. o. 267—268. l. ²⁾ U. o. 275—277. l. ³⁾ U. o. 277—291. l.

Illésházy meg anyagi előnyökért a Forgách tanuk argumentumára reflektálván, nem átalította az elhalt hazafi tiszta emlékét gyanusítani — írja egyik jeles történészünk, dr. Horváth Árpád,¹⁾ ki után rövid vonásokban bemutatjuk Illésházyt, a későbbi nádort hogy megértsük, mikép jutott Surány birtokába.

Illésházy István 1581-ben első felesége, Erdődy Péter, horvát bánnak Tahy Margittól született leánya, Anna halála után elvette lipoglavai Krusich Péter dúsgazdag özvegyét Pálffy Katát, a hős Pálffy Miklós, később dunáninneni főkapitány testvérénjét, ki férje után hat kövarat: Szent-György, Bazin, Csábras, Szitnya, Likava és Mórnfelz (Istriában) örökölt, az ezekhez tartozó nagy terjedelmű uradalmakkal, melyeket a tulajdonát képező utolsó kivételével tekintélyes összegekért birt a fiskustól zálogban.

Ezt a szép vagyont a takarékos özvegy nem vihette volna jobb helyre, mint Illésházyhoz, ki jó gazda s szintén takarékos volt. Mint jó gazdának, a vagyonszerzés szenvedélye volt, — s a pénzes embert a király, Rudolf, Mátyás főherceg, Rudolf után király, az udvari s magyar kamara, azután sógora Pálffy Miklós, Nádasdy Ferencz, Thurzó György igen sokszor fölkeresték hogy pillanatnyi pénzzavaraikból a közjó érdekében őket kisegitse. A brevi manu adott 10—15 ezer forintnyi kölcsönök számanélküliek, de a nagyobbakról is beszélhetnek az udvari kamara aktái. És ha az a tudat, hogy minden oda kölcsönzött forinttal egy talpalatnyit sikerült neki a megmaradt darab-magyarország drága följéből konserválni, és minden kölcsön küldött szállítmány gabonával új erőt, új lelket önt a hazáért küzdők kifáradt, elcsigázott testébe, ha az a tudat — mondja a fent dicsért szerző — lélekemelő volt és méltán lehetett a hazafira: a számító üzlet embere is megtalálta bennök azt a mi megnyugtató és kellemes. Mert azokat a kölcsönöket ő hasznos operációknak te-

¹⁾ Illésházy István hűtlenségi pöre Bpest. 1883. 18—162. ll.

kintheté. Jól tudta azt, hogy legalább minden második — harmadik esetben hiába vár a kölesön visszafizetésére: de szaporul, magasbodik egyik-másik zálogban birt uradalmának inskripczió sommája. Mikor azután gondolja, hogy erre vagy arra eleget adott már: a legujabb kölesönkérésnél a fölség elé terjeszti az aut autot, ízess vagy adományozz és az inskribált uradalom mint perpetua donatio — örök adomány — érett gyümölesként hull az ölébe.

Igy tőn a többek közt különösen *Surány* és *Trencsén* megszerzésénél, mely két várhoz két vármegyében 3 város és 34 falu tartozott. A 200,000 frt, mellyel e gyönyörű jószágot megvette (s mellyel *Trencsén* megye örökös főispánsága is csatoltatott az *Illésházy* családhoz)¹⁾, apródonkint kisebb zálogösszegekből és ezen fölül adott kölesönökből szaporodott fel 135 ezerre, mihez azután az évi jövedelmekből megtakarított 65 ezer frtot egyszerre tőn.

Azonban mint minden előkelő állású és dúsgazdag egyének rendesen, úgy *Illésházy* nak sem hiányoztak oly emberei a kik irigyelték magas állását és jószágait. S addig feketítették, míg egyszer felségrágalmazás vétkét akasztották nyakába. Az ítélet kedvezőtlen volt rá nézve. 1603-ban elkobozták javait, és jöllehet az ítélet értelmében csupán *Illesházy* javai voltak elfoglalandók, feleségei ellenben érintetlenül hagyandók sőt, a törvények szerint dosát (nászajándék) megadni és lakóhelyet kelle számára kijelölni, a megbélyegzett férj birtokaiból: mindezzel a magyar kamara emberei nem törődtek, sőt az a körülmény, hogy az örök áron vett birtokoknál, *Surány* nál *Trencsén* nál és a morva javaknál, *Illésházy* egyelőre kihagyatta felesége nevét az örök vételi szerződésből egészen kapóra jött a pénzre éhes kamarának — elkobozták.²⁾

¹⁾ Toldy F. Uj M. Muzenm. 1856. I. 301. Podhracky I. *Illésházy* I. nádor élete

²⁾ *Illésházy* némely becsmérő írások miatt, az akkori királyi ügyek igazgatója *Somogyi István* által, felség rágalmazás vétkével vádoltatott, az austria kamara elnöke *Unverzagt Farkas* sürgető unszolására pedig *Bécsben* hozott terhelő

A kamara, mint láttuk, nagyon önkényesen viselte magát ez ügyben.

Rudolf király 1604. okt. 20-án már Henkel Lázár nevére állítá ki az inskripcionalist *Surány*, Trencsén, Likava felől 200,000 frtban, sőt a nap melyen Bocskay Kassára bevonult a bécsi kamara parancsot küldött az említett birtokokba Henkelt tüstént bevezetni, nehogy Likavát pl. a lázadók elfoglalják. Páffy Kata, Illésházy felesége hiába protestált az önkény ellen.

Végre az udvar is tulságosan méltatlannak találta az Illésházyval való bánásmódot, és 1604. vége felé a király kész volt már kegyelmet adni, ha Illésházy *Surányról*, Trencsénről és Likaváról lemond. De e mostoha bánásmód sem tántorította el a király hűségétől, a mint az 1605. szept. 8-án kelt Bosnyák Tamás leveléből Illésházyhoz kitűnik: „Esztergomot megveszi a török, mert aligha belől való ellen-sége nincsen, mint német pattantyúsok lövik és nyilván be-szélük, hogy értelmek az oda be valókkal, bár inkább a né-meteké lenne. *Surány* nehezen állhatja meg; mert mindennap reájuk csatáznak, óhát is alább való mostan, nem mondhatják a kőborlók hogy mikor reá érkezem a vár alatt meg nem vendéglem őket, de immár egy nap, ki tudja, mint futok én magam is, az latorság mostan mindennek szabad, nincs bün-tetése.“¹⁾ De e szatirikus s „adtál uram esőt“-féle kegye-lemhez hozzájárulván Bécs méltatlanságai, egészen elkesere-dett s Bocskay pártjára állt Illésházy. Likavárt a Bocskayak kezéből átveszi és a sokat bujdosott feleségét oda behozza.

Illésházynek e határozott fellépése megdöbbenést keltett az udvari körökben. Alkuba szerették volna ugratni Henkel-lel, de arról most már szó sem lehetett.

ítélet által (személyét Lengyelországba szaladással mentve meg) mind ön, mind pedig nője Páffy Katalin nagy birtokaitól megfosztatott. — Naményi István: Hon-monai Drugeth Bálint naplója. Luczenbacher János, Tudománytár. V. k. 173. l.

¹⁾ Történelmi Tár. 1878. 832—833. ll.

1605. októberében az udvar még többet enged, sőt Illésházy kegyét keresi. Végre 1606. jul. 4-én megkötik az egyességet a főherczeg mint Rudolf meghatalmazottja és Illésházy között, ki *javában* és méltóságaiban in integrum restituáltatott, szenvedett veszteségei kárpótlásául pedig Szt.-György és Bazin neki és feleségének, mint előbb birták, 250 ezer frtban halálukig, azután örököseiknek tíz évre inskribáltatott. És így a magyar jószágoknál minden rendben volt Jul. 29-én már Surányban találjuk, a honnan másnap írja: „Én ide Surányra érkezvén itt a mint látom, nehezen költözhetem által igen nagy a víz, a hid elszakadt, a Fátrára szekér nem mehet; az mint lehet rajta leszek, hogy általmehessenek. Itt találtam Hajdú Gergöl hadát, az kik a bányák között háborúságot indítottak volt. Rédei uram patens-levele náluk, és az fejedem Bocskay uram, hogy Árvába menjenek.“ (Ex Surány. 30. Julü 1606.)¹⁾

Illésházy ismét kinyitá erszényét a szükségben levő kormánynak 1608. ápril havában 40 ezer frtot adván kölcsön, később ismét 10 ezeret kértek tőle az országgyűlés költségeire (1608. ápril 7. és okt.

Illésházy elérte azt, a miről a magyarnemes ambiciózus lelke csak álmodhatott. Miután kibékíté nemzetét királyával s koronához juttatá Mátyás főherceget: nádorispánná lőn és rövid idő múlva egy ország részvéte kísérté koporsóját az örök nyugalom, helyére.²⁾ Meghalt 1609. május 5-én. Átalá

¹⁾ U. o. 310–311. B.

²⁾ Dr. Károlyi Á. e. jeles tanulmányából. Podhraczky József, e. m. Új M. Muzem 1856. I. k. 301. l. Özvegye Pálffy Katalin férje hainvait a bazini templomban takarítottá el. Ott állt márvány emléke is, míg azt a lefolyt század utolsó tizedében az a gondolat, hogy az istentisztelet helyein protestáns ember emlékének nincs helye, onnan eltávolítá. Az emlék felirata e kép hangzott:

„Illustri ac Magnifico Heroi Comiti Stephano de Illésháza, Thomae filio, Palatino Regni Hungariae, Judici Cumanorum, Comitatum Trencsen et Liptó Comiti, Domino in Monte Sancti Georgii, et Bozin, Trencsen, Likava, Surány et Hodolin, Serenissimi ac Potentissimi Mathiae II. Regis Hungariae, designati in Regem Bohemiae, Archiducis Austriae Consiliario, et per Hungariam Locumtenenti,

nös örökösül Pálffy Katát tevő, ki azután 1613-ban *Surány* süvének *Bosnyák Tamásnak* engedte át.¹⁾

A Bocskay-korszakot illetőleg megemlítjük, hogy 1605. május 28-án Bocskay hajdúi Surány várát megtámadván beveszik. Kapitányát (Oberster Hauptmann) Nagy Jánost megölik, kit felesége másnap Ujvárba vitet s ott a magyar temetőben pompával eltemettet. Ugyanekkor tudja meg Strein János Rikárd ujvári „Oberster Lieutenant“ a parasztoktól hogy Nyárhídon Bocskaynak 50 lovashajdúja tartózkodik. Nyomban 100 muskatélyost küld ellenök, azonban már csak egyet találtak az ágyban, épen azt, ki Nagy Jánost megölte. Ezt elfogták, Ujvárba kísérték, hol azután a piacon lefejezték s az akasztófa alatt eltemették.²⁾

Az 1608. 1609 és 1613-iki országgyűlés nem tesz említést Surány váráról.³⁾

Bosnyák Tamás 1613-ban megkapván Surányt, ezentúl a Bosnyák s vele rokon családok birtokában találjuk Surányt Bosnyák Tamás, ki 1606 júniusáig érsekujvári főkapitány volt,⁴⁾ ugyanez évi márciusában Surányban tartózkodott, s itt

cum Patriam difficilimis Bellorum et Seditionum Motibus compositis, Paci et Quieti restituisset, ac cum omnium admiratione ac gratulatione conservasset et amplificasset, Viennae Austrae, Die 5-ta Mensis Maji, Anno Domini 1609. defuncto cum vixisset Annos 68. Menses 8. Catharina Pálffy de Érdöd Baronissa, de Republica, seque optime merito moerens posuit.“ (Méltóságos és nagyságos hős Illésházy István grófnak, Tamás fiának, Magyarország nádorának, kúnok bírájának, Szent-György és Bazin, Trencsén, Likava, Surány és Hodolin urának, felsőges és hatalmas II. Mátyás Magyarország királya, Csehország kijelölt királya, Ausztria főhercege tanácsosának és Magyarország helytartójának, ki midőn hazáját, mely a háborúk és fölbélések mozgalmaival vala tele, a béke és nyugalom ölébe helyezte, s midőn mindenkinek bámulatára és örömére föntartotta és nagyobbá tette, Bécsben, Ausztriában az Úr 1609-ik esztendejében, május hava 5-ik napján meghalt, mintán 68 évet 8 hónapot élt, emelte a közügyet s még inkább önmagát illetőleg gyászoló erdődi Pálffy Katalin bárónő.)

1) Nagy I. em. V. 226. l. 2) Feig: Wunderbarer Adlers-Schwung Ortelius I. r. 395. l. 3) Corpus Juris H. I. k. 660. 672. 682. ll. 4) „Bosniak ismeg filekre megien Viwarrol. Fisi Viwaratt supremus Redey lezen.“ Istvánffy alnádornak gróf Draskovich L.-hoz Komáromból 1606. május 25-én írt leveléből, melyet a trakostyáni gr. Draskovich család bízági levéltárából közölt szerémi herczeg Odescalchi Arthur. Századok. 1874. 58–59. ll. „Aus Comorn vom 18. Junij 1606. Den 14,

értesíti István Márk Nyitra várából Bocskay temetéséről.¹⁾ 1606. júniusától főleki főkapitány és kir. főasztalmester. Szép vagyont szerzett; így 1613-ban a Surányhoz jutott, 1614-ben szerezte a kecskeméti birtokát magánvétel útján, s később hatalmas foglalásokkal is szaporította azt.

A történetírók eddig nem tudtak megállapodásra jutni Bosnyák Tamás személyét illetőleg. Két Bosnyák Tamást vesznek fel, a kik közül egyiknek felesége Kenderesi Mária, a másiké Zádori Katalin volt, s majd az egyik, majd a másik feleség férjét teszik István, Zsófia, Katalin és Judit Bosnyák-gyermekek atyjává. De valamennyi hisztorikus valamennyi tettét egy Tamásnak (majd Kenderesi M., majd Zádori K. férjének) tulajdonítja s a másik Tamásról hallgat. Így Nagy Iván²⁾ Kenderesi Mária férjéről nem tud semmit, s Zádori Kata férjéé teszi az említett gyermekek atyjává. Deák Farkas³⁾ szintén. Géresi Kálmán⁴⁾ Kenderesi Mária férjének tulajdonítja e gyermekeket. Nagy Iván Istvánt legifjabb gyermekké (Deák is), Géresi legöregebbé teszi. Mi amennyire eddigi s ebbeli tanulmányaink meggyőztek, s míg a kérdést alaposabban s szilárd argumentumokkal levéltári kutatás alapján⁵⁾ tisztázhatjuk, a következőket tartjuk elfogadhatóknak: e két Bosnyák Tamás egy személy, kinek első felesége Kenderesi Mária, ennek halála után pedig Zádori Katalin volt. Véleményünket pedig eképen affirmáljuk: maga Géresi (e. h.) írja hogy 1605 előtt Szentmarjay György volt Kenderesi Mária férje, halála

ditz ist der Redei Ferentz zue Newheussl mit 9. fahnen zue Ross vnd 7 Fahnen zue fuess eingezogen; vnd den 17. ditz für ainen Khrais Obristen eingesetzt worden. Magyar Tört. Okmánytár III. 211. lap. Pest. 1859. 1) „a. nemes és vitéz főembernek Basniak Tamásnak, főleki főkapitánynak kezében. Surányban.“ Történelmi Tár. Bpest 1878. 650—652. II.

²⁾ E. m. II. k. 201—207. II. ³⁾ Wesselényi P. Századok. 1882. 357. lap.

⁴⁾ Károlyi Oklevéltár III. kötetének előszavában.

⁵⁾ A Bosnyák-családról szóló okmányok (B. levéltár) 1416 darab a budap. egyetem-utczai Károlyi-Archivumban őriztetnek. Lásd. Károlyi Oklevélt. III. kötet. Előszava.

után 1605. óta Bosnyák Tamás A már nevezetes surányi régi emlékkövön ez áll :

THOMAS BOSNIAK CA-
PITANEVS FVLEKI
ENSIS ET CONIVNX
EIVS MARIA KENDERESI
RESI FIERI FECERVNT
ANNO 1609.

(Bosnyák Tamás füleki kapitány és hitvese Kenderesi Mária csináltatták 1609. évben).

Tehát Bosnyák Tamásnak, ki 1606. előtt érsekújvári főkapitány, ez időtől fogva füleki kapitány volt, 1609-ben Kenderesi Mária említették mint felesége. Végre ha Bosnyák Tamás négy gyermekének s a két feleség neveit tekintjük, majdnem bizonyosra vehetjük, hogy az első feleség Kenderesi Mária, a második Zádori Kata volt. Nézzük a Bosnyák-leányok neveit. A legidősebb, Zsófia öreg anyja Bajomi Zsófia, Kenderesi Mária anyja iránti tekintetből kapta. Tehát István és Zsófia Kenderesi Mária gyermekei. Katalin neve utal a Bosnyák Tamás második felesége, Zádori Katalin nevére s így Katalin és Judith leányoknak anyja Zádori Kata volna. Végre körülbelül meghatározhatjuk, mikor születtek Kenderesi Mária gyermekei, mikor halt meg, s mikor születtek Zádori Kata gyermekei. István nem lehetett legifjabb gyermeke Bosnyák Tamásnak, mint Nagy és Deák írják; mert Bosnyák 1605-ben nősült először, s feltéve, hogy csak Kenderesi Mária lett volna felesége, Zsófia mint legidősebb született volna 1606-ban, Katalin körülbelül 1608-ban, Judit 1610 körül, s István körülbelül 1612-ben. S így ez az István 1635-ben 23. éves korában, esztergomi kanonok, 1640. 27—28 éves korában pécsi püspök, majd veszprémi végre 1644-ben 31—32 éves korában

mint nyitrai püspök halt volna meg? Nem lehet. Tegyük ellenben Géresivel (ki levéltári kutatás alapján beszél) Istvánt első helyre, legidősebbnek, noha így is fiatal lesz, de tekintve azt, hogy szent életű volt, Rómában kitűnően képezte ki magát a theológiában¹⁾ hatalmas főúrnak gyermeke volt s szűkség volt azon korban ilyen tudományos és szentéletű-papokra: lehetett ily fiatal korában is (különben kanonilag is meg volt a kora a püspökségre) püspök. Ha első helyre tesszük, született 1606-ban; 1635. 29 éves korában kanonok, 1644. 32 éves korában első helyén püspök, és 1644. 37 éves korában fiatalon meghalt mint nyitrai püspök. Zsófia született 1608—1609-ben 1626-ban 17—18 éves korában Serényi Mihály felesége, 1629-ben 20 éves korában pedig férje halála után mint fiatal özvegy Wesselényi Ferencz, a későbbi nádor felesége lőn. Meghalt 1644. ápril 28-án, mintán szent életet élt. A még ma is épségben levő teste a trencsénvármegyei tepliczai plébánia templomban látható.²⁾ Bosnyák Tamás temetésén (meghalt 1634. deczemb. 17-én Nyitrán)³⁾ említtetik Zsófia mint Wesselényiné, Katalin mint Perényi Ferenczné és egy a hajadon Judit (később Balassa Imréné.) Tegyük fel, hogy Judit mint hajadon körülb. 15 éves volt akkor, úgy 1618 v. 1619-ben született; Perényiné, Bosnyák Kata meg vagy 1616-ban született s volt 18—19 éves menyecske: akkor Bosnyák Tamás Zádori Katát 1615-ben vette el és első felesége körülb. 1613—1614-ben halt meg.

Bosnyák Tamás, ki Surányban a templom fölállításával, plébánia alapításával és az iskola építtetése és javadalmazása által⁴⁾ halhatatlan érdemeket szerzett, s ki megérdemli, hogy neve előtt kalapot emeljünk, futódot nem hagyott hátra és

¹⁾ Frankl V. Pázmány Péter és kora II. k. 289. l.

²⁾ Magyar Sion II. 176—183, Balogh Agost: Bosnyák Zsófia.

³⁾ Temetési szertartásának (Nyitrán) érdekes leírását közli Szerémi. Lásd Thaly K. Századok. 1875. 414—418. II.

⁴⁾ Frankl V. e m, II. 260. 262. 289. II.

igy Surány a Bosnyák család Ambrus ágára szállt, e képen (Nagy Iv. szerint) :

Bosnyák Ferencz (1540.)		Ambrus (1559.) (Pátrarózi Anna.)	
I. Tamás (Kenderesi Mária)		Ferencz, Péter,	
Brigitta,	II. Tamás kir. főaszt.	István,	Magdolna,
(Terstyánszky	(1611—1631 ?)	István	(Szakrácz
Gáspárné)	Zádori Kára férje	(Podolá-	Mátyásné) tyék Orsolya
Zsófia	Kata Judit István pk.	ban)	(Erdély- 1. Vitkovics I.
Wesselényi Perényi Balassa	Ferenczné F.-né Imréné		2. Bosnyák A.)
Anna Dora		Bora Miklós	
(Császár Félixné)	(Pistyek J.-né)	(Sinkon Györgyné)	(Valovics Józsefné) (Harmay Ilona)
Bora Ferencz Klára Anna Kata Mária Zsuzsa Teréz Dora László		Imre + 1742	
sz. 1700. szül. 1702. sz. 1711. sz. 1716. sz. 1718. sz. 1719. sz. 1721. sz. 1724. sz. 1726. +	(Fábrý (1. Pexa Anna + (Mészáros + (Mészáros (Mészáros (Terébessy +	(Széplaky Judit férje)	+ 70 éves kor.
Pálné) 2. Borsiczky A.) Mihályné)			
Anna Rózsa Kata		Martonné) F.-né) Györgyné)	
(Járdánházy Vincze (Nagy Istvánné) Pálné) F.-né)			

E genealogiáról csak ennyit jegyzünk meg: A Tamás-historiát láttuk. Valamint itt tévedett Nagy úgy, Ambrusnál is mikor neve mellé 1559-et ír, s ezáltal halálozási vagy valami szereplésének évét akarja jelezni. B. Ambrus 1544-ben halt meg, a lévai őrség s az esztergomi török közötti harcban¹⁾

¹⁾ Bosnyák A. Balassa Menyhért mellett katonáskodott, kivel az esztergomi törökök kergetésére kiűtött s akkor esett el 1544. eszt (Buday F. Polg. Lex. I.

De térjünk Surány várának történetére chronologikus rendben.

Az 1618 iki 49. t. cz. megemlékezik Surányról névleg is. Tudniillik a dunáninneni vármegyék ingyenes munkáira nézve az 1. §. szerint Ujvárnál dolgozzék Pozsonyvármegye egészen, Nyitra megyéből három járás, t. i. Zongor Benedeké, Diósi Istváné és Babóthi Tamásé, kivéve *Surány várának tartozékait*, melyek a surányi vár erősítésére rendelvek ¹⁾

1621 márczius elején Bosnyák Tamás Bethlen Gábor előkelő hive, kit a kénytelenség vitt a pártjára (1619-ben)²⁾ átpártolt a király hűségére.³⁾ Mit Bethlen nem hagyott bosszultatlanul. Ugyanazon 1621. júliusában Érsekújvárott táborozván, július 25-én hires lovassági kapitányát Horváth Istvánt megjutalmazandó, miután ez saját erszényéből 5000 ftot a hadsereg fizetésére fordított, 5000 ftot pedig a fejedelemlennek kölcsön adott, ehhez 6000 ftot toldván, hű szolgálata megjutalmazása fejében, ennek Surány várát tartozékaival együtt 16,000 ftban zálogban lekötötte.⁴⁾

Leáldozván Bethlen csillaga, hajlandónak mutatkozott a békére s 1621 októberében a bécsi tanácskozáson összeállított békepontok között a g. pont így hangzik: „Valamennyi vár, fekvő jószág és okirat — akár egyháziakat akár világiakat illessenek, melyek a fejedelem vagy a veletartók által 1619.

R. 271. l.) Bél M. szintén leírja a lévai történetében az 1644-iki török berontást, leírja a visszaverést s következő szavakban jelzi Ambrus elesét: „In his, qui e nobis desiderabantur, cum multi gregariorum militum, tum imprimis Ambrosius Bosnyák, vir militaris, atque plures alii“ etc.

¹⁾ Corp. Jur. I. 700. l. ²⁾ Galánthai gr. Eszterházy Miklós Magyarország nádora. I. köt. 67. l. Pest 1866. ³⁾ Frankl e. m. I. k. 585. l. ⁴⁾ Ráth K. és dr. Rómer Fl. Győri tört. és rég. füzetek. II. Győr 1863. „Inscriptionales Arcis Surány cum omnibus pertinentiis Stephano Horváth in sedecim millibus florenis hungaricalibus. Quinque quidem millibus ad solutionem exercitus ex proprio erogatis, aliis quinque personae suae debitis, et sex recompensam meritorum ipsius. In Castris ad Érsekújvár positis. 25. Julii. Anno 1621, L. dr. Frankl V. és Ráth K. Dallos Miklós győri pk polit. és diplom. iratai (1618—1626.) Esztergom. 1867. Előzőleg június közepén Bosnyák Tamást elfogatta. Hadtörténelmi Közlemények. 1888. 533. l. Gömöry Gusztáv: „Eltűnt magyar ezredek.“

szept. 1-től kezdve elfoglaltattak, . . . beirattak, . . . zálogba vettettek, . . . nyomban a korábbi birtokosaiknak adassanak vissza ingyen, különösen pedig azokéi, akik ő felsége iránti hűségök miatt szenvedtek, (mint Bosnyák Tamás is) . . . ¹⁾ Végre 1622-ben hosszas huza-vona után úgy az egyháziaktól mint a világiaktól elvett s elfoglalt várakat s más jószágokat visszaadta a fejedelem előbbeni uraiknak.²⁾ S így a Bosnyák család is visszakapta Horváth Istvántól Surány várát és tartozékait. Ugyanez évben Eszterházy Miklós ujjvári főkapitány nagyon megverte az egész Hodolinnálrabló törököt Suránynál. E surányi ütközet alkalmával a magyar sereg Ibrahim pasától egy remek lámpát foglalt el.³⁾ Eszterházy elverte a törököt még több alkalommal is a vidékünkön. Így 1623. nov. 27-én 250 huszárral 2000 boszniai törököt vert szét s megszabadított tőlük 2015 rabot; 800 lovat vett el tőle és az összes zsákmány 50,000 frtnál többet ért. Három nappal később Csúznál az egri, kanizsai és bosnya töröktől elvett 5 tevét, 32 szekeret, lovakat, két igen nagy öreg aranyos zászlót, 11 közzászlót s egy lófarkzászlót.⁴⁾

Az 1622-iki 36. t. cz. 8 §-a szerint *Surány* várának javai e vár erősítésére fordítandók.⁵⁾ Az 1630. 3. t. cz. 1 § a megerősíti az előbbit.⁶⁾ Az 1635. 92. t. c. is ⁷⁾

1652. aug. 20-án nagy vereséget szenved a török Nagy-Vezekénynél az újjvári őrségtől. Elhagyván t. i. gr. Forgách Ádám ujjvári főkapitány a várat, seregével egyenesen Suránynak tartott. Itt átkelt a Nyitra vizén, és Zsitva mentében egyenesen Verebélynek ment. Utjában a sűrű erdőkben és ligetekben itt-ott lappangó és a császári zászlók látására előjött lakosoktól értesült, hogy a mult éjjel számos török

¹⁾ Galánthai gr. Eszterházy Miklós Magyarország nádora II. 223. l.

²⁾ U. o. 288. lap.

³⁾ Majláth Béla. A történelmi kiállítás kataloza. Bpest 1886. 404. 405. ll.

⁴⁾ Magy. Tört. Tár. III. k. 250. Dualszky J. Révay László naplójából.

⁵⁾ Corp. Jur. I. 720. l. E törv. cikket megerősíti az 1625-iki XIX. t.-cz. 1. § a is. ⁶⁾ U. o. 746. lap. ⁷⁾ U. o. 773. lap.

lovas csapatok Udvard tájáról húzódtak fölfelé és Surányon alól legnagyobb csendességben átkelvén a Nyitravizen, a mint gyanítani lehet Nyitra felé tartottak. Forgách tönkre verte őket, de a mieink közül is sokan elesetek; így a többi közt négy Eszterházy-vitéz.¹⁾

Az 1662-ik évi 20. t. cz. 4. § a szerint *Surány* városának ingyenes munkái összes tartozékaival együtt ugyanazon város erősítésére fordítandók; azon föltétellel azonban, *hogy a töröknek semmi módon ne adják meg magokat.* Az 5. §. ugyanazt mondja Komjáthi városáról.²⁾

Ez az erősítés, ez a védelem azonban hiába való volt, sőt ártalmas a közjóra; mert a következő év oly zivatart hozott a vidékünkre, hogy azt több mint két évtizeden egész északnyugati Magyarország megsínylette.

1663. július 30-án indult el a török had Buda várából Érsekújvár ellen, Esztergomnál hidat vertek és aug. 5-én a 8000 főből álló dandár átment Párkányra. Forgách Ádám újvári és bányavárosi főkapitány értesülvén a hazug hírről, hogy a híd elszakadt, azt hitte, hogy a derék seregtől különvált csapatot könnynyű szerrel elnyomhatja. 7-én a pozsonyi és trencsényi felkelt had színével összesen 1200 huszár Pálffy Miklós és Illésházy György vezérlete alatt, és az érsekújvári őrség válogatott hadaival Párkány előtt termett; hol ama 8000-en kívül még 20,000 törököt talált, kik éjszaka az ép hídon átmentek s most együttesen az érkezőre vetették magokat. A magyar-német hadból 2000 és több tiszt a csatamezőn maradt; Forgách csak nehezen menekülhetett Ujvárbá. A török nagyvezér 700 foglyot lekonzultatott, 342-t pedig Budára küldött.

A szerencséjétől elkapatott török az újváriak némi szerencséjére nem ment mindjárt Ujvár ellen; mely idő alatt Montecuccoli gyalog és lovas hadat küldött Ujvárbá.

¹⁾ Tésai Foglár Imre: Magy. hősök emlékei Barsvármegyéb. 1842. Pest. 40. l.

²⁾ Corpus Juris II. R. 44. lap.

A török hadsereg aug. 15-én érkezett Ujvár alá és 18-ától egész 25 ig tartott az ostrom, mialatt Ujvár szüntelenül lövetett. Végre a lőpor fogytán, a falak dűledezőben lévén, Forgách feladta a várost s a magyar őrség zeneszóval vonult ki Ujvárból Komáromba. A nagyvezér bizonyosságot tett, hogy vitézi kötelességöknek megfeleltek. Érsekujvár bukását követte az egész főkapitányságé: Surány (szept. 26. körül.) Komjáti, Nyitra, Galgócz, Léva, Verebély, Nógrád, Szécsény, Palánk, Buják.¹⁾

A történetírók nem ismervén Surány történetét, sokszor ott is, a hol lehetne, nem említik Surányt. Így az elfoglalását a török által. Hiszen ha az Ozmán bevette Ujvárt, Komjátit, Verebélyt, Lévát, még előbb kellett bevennie Surányt, mint Ujvárhoz legközelebb eső várat. Eddig Fényes Eleket találtam csupán, ki említést tesz Surány várának elfoglalásáról: „Nagysuránynak vára volt hajdan, de 1663-ban a törökök elfoglalván széthányták²⁾” Hogy elfoglalták, de szét nem hányták a várat a törökök, bebizonyítjuk azzal, hogy a törökök Surány várának birtokában voltak, hogy az ujbári töröknek eleséget szállítottak s hogy később el kellett tőlük foglalni Surány várat.

Nem fogjuk vázolni, felemlíteni azon csapásokat, melyeket az ujbári török vidékünkre többször mért, leírja azt avatottabb tollal Érsekujvár multjának legalaposabb ismerője Ns. Fábian János kanonok plébános úr.

Mi csak Surány közelében maradunk.

1676. febr. havában a budai török Selyét akarta elfoglalni. De e tervöket egy ellene küldött csapat hiusítá meg, most hát megfordultak és *Surány környékét dúlták fel* és jelentékeny zsákmánnyal tértek vissza.³⁾

1676. május 7-én az ujbári törökök nagy számmal Su-

¹⁾ Szalay László: Magyarország tört. 5. k. 75—76. Kazy II. 269—270. II.

²⁾ Magyarország geogr. szótára III. k. 46. lap.

³⁾ Szilágyi Sándor. Vértanúk a magyar történetből. 309. I.

ránynál gyülekeztek azon czélból, hogy Morvaországot megtámadják, de a keresztény hadak Nyitránál utjokat állták, s midőn az ellenség visszatértében egy mezővárost (Flecken) fölégette, a mieink hátulról megtámadták, sokat közülök levágtak és zsákmányukat elszedték.¹⁾

A törökre, ki ez időben, hazánkban, hatalmának tetőpontján állott, ki már nem elégedett meg Magyarországgal, hanem Bécsre is vetette sovár szemeit, hogy ennek ragyogó tornyaira is feltűzze a próféta zászlaját és innen Nyugat-Európára kiterjeszse a félhold hatalmát, 1683-ik év végzetes veszélyt hozott.

Szobjeszky, a hős lengyel király, a török óriási hadát véres harcban tönkretette. Most végre feldobogott a keresztények szíve, s felhangzott a buzdító lelkes szó: ne engedjük a pogányt régi erejéhez jönni, üzzük ki Magyarországból és ha lehetséges Európából is!

Hogy ezt azonban megtehessék, első sorban Érsekújvárt, egyik legerősebb s egész északnyugati Magyarországot rettetető várat kellett visszafoglalni. De Ujvár visszavétele nem volt könnyű feladat. Először meg kellett bénítani a jobb kezét, Surány várát, mely legnagyobb segítsége volt az ujvári töröknek, eleséget szállítván oda és éjszokról védelmezvén őt. A főhadi körök gondoltak erre, s úgy látszik, hogy *Surány várának berételét* meg is kísérelték, mert 1683. június 5-én Drahotoczky András Komáromból írja b. Eszterházy János győri vicegenerálisnak: „Úgy értettem, hogy Méltóságos Palátinus Urunk ő Nga *Surányt megvette* volna és hogy *többet száz rabnál is hoztak volna ki belőle*; adja Isten, hogy való legyen!“²⁾

Két nap múlva június 7-én meg b. Eszterházy János gr. Batthyány Ádámmal közli e hirt: „P. S. Palatinus Urunk ő Nga *Surányt per accordam*, az mint mondják, megvette.“³⁾

¹⁾ Feig e. m. 312—313. II.

²⁾ Történelmi Tár. 1887. 118. lap.

³⁾ U. o. 120. lap.

Az örömhír azonban nem volt való, mert Surány visszavétele csak a következő évben történhetett meg.

1684-ik évi október végén gr. Czobor Ádám, generális, a felkelő had főkapitánya,¹⁾ volt az a szerencsés ember, a ki 1200 huszárával Surány várát, mialatt őrsége lovait legeltetve távol volt a vártól, megrohanta, benne mindent leölt, s a helyet elfoglalta; miáltal azután Ujvárat nagy inségbe juttatta, mert minden közeli falvat és malmot fölégetett és így az ujvári töröktől az élelmet elvonta. Az ujváriak a budai pasához fordultak gyors segélyért, ki küldött is 125 kocii szánu élelmi és hadi szert Czobor azonban és Heiszler generális nyomukban voltak. A furfangos törökök most két csaptra oszták, egy nagyobbra és kisebbre. A 25 kocii és szánból, csekély kíséretéből álló csapat előrement, a mieink kergetik s eltávoznak Ujvártól, s ezalatt a 100 kocii élelmi s hadi szer bejutott Ujvárba.²⁾

Surány tehát megszabadult a 21 éves török rabiga alól, 1685-ben Érsekujvár, a következőben Buda, az ország fővárosa s lassanként kiszorították a törököt Magyarországból, kivéve a Bánátnak nevezett területet, mely csak a következő században szabadult fel.

Lealkonyodott a véres XVII. század napja a harcokban végkép kimerült hazánk felett, de nyugalma most sem volt. Lerázták tornyai a félholdat, s föltűnt rajtuk a kereszténység dicső jele; de a lófark távoztával a kétfejű sas nagyon merészen kezdé szárnyait csattogtatni, és fölriadt a szunnyadó nemzet álmából és megszületett a II. Rákóczy Ferencz-féle fölkelés.

¹⁾ Nagy Iván e. m. 3. k. 210. lap. Nagy József: Nyitra megye helyirása. Komárom 1866. I. 3. k. 26. l.

²⁾ Istvánffy Histor. Lib. XLV. 593. l. Feig. e. m. M. r. 162. lap. Rocka (Róka) János: Kriegs und Friedens Geschichte zwischen der Krone Hungarn u. d. ottomanischen Pforte seit dem Jahre 1526. 40. l. „Adamus Czobor eripit aream Surány, ut Ujvarinum lentam eminens sentire inciperet obsidionem.“ Bakschay Ábrahám: Chronologia stb. az 1726-ban Pozsonyban kiadott Ponfini dekadeseinek függeléke. 619. lap.

Nem ismertetjük e fölkelés okait, lefolyását hanem czélunknak s tervünknek megfelelően Surány várát tartandjuk szemünk előtt e korban.

1703. okt. 9-én írja Bottyán János a híres félszemű kuruc generalis gr. Koháry Istvánnak: „Ujvár és Nyitra táját a kuruczság elfoglalta“ s így 1703 októberében *Surány* is már a fölkelők kezében volt.

1704. april 26-án Semptéről Bercsényi Miklós Rákóczy fővezére értesíti az ellenség állásáról Érsekujvár táján a többi között azt írja, hogy a német ólálkodik arra így *Suránynál* is volt „3 compagnia.“¹⁾

1704. aug. 24-én Bercsényi bevévén s őrséggel ellátván Nyitravárát, Érsekujvár felé vezeté hadait, hogy azt megszállja, evégből hadának egy részét *Surány várába helyezte* pihenni, míg Ujvár megszállásánál és ostrománál nem lesz rájuk szükség. November elején megszállták, 16-án pedig elfoglalták a kuruczok Ujvárt.²⁾

Már szeptember elején akarták a kurucok Ujvárt elfoglalni mint Szent-Iványi János, Bercsényi hadsegéde ennek írja, még pedig úgy, hogy Hartel János „kapitány lieutenant“ érsekujvári térparancsnok, Rákóczynak még Munkácsról meghitt ismerőse közre fog működni. Midőn azonban Hartel Ujvár falai alól, hová a kurucz tisztek kihívták, vissza akart menni a várba, „elkésett, felvonták addig a kaput, míg oda-érkezett, be nem bocsátották, és így visszajött *Surányban*.“

„Az egész had — folytatja Szent-Iványi beszállott *Surányban*, igen elaprósodott“ (megfogyott, elszöködöstek a katonák.³⁾

1705. január 13-án Bercsényi szemlét tartott a *Surányból Nyitraig* levő kuruc-hadak felett.⁴⁾

¹⁾ Archivum Rákóczianum IV. 16. 17. ll.

²⁾ Knauz N. Illyés I. krónikája Magyar Sion III k. 885. l.

³⁾ Archivum Rákóczian. IV. k. 129. lap.

⁴⁾ U. o. IV. 288. 290. ll.

Júl. 19-én *Rákóczy írja*: „Méltóságos kalocsai Érsek (Széchenyi Pál) Urnak, *Suránytól*“:

„Utban lévén eddig is untalan foglalatosságok miatt meg nem írhattam Kegyelmednek Visa püspök úr (Viza János neszter-fejérvári pk. és kalocsai nagyprépost, szintén egyik közbenjáró) és Okolicsányi jövetelét. Ő kegyelmek mit irtanak? Kegyelmednek praesentibus accludálva megküldöttem, hogyha azért Kegyelmednek kedve lészen *idejövételre*: javallanám Kegyelmednek, Léva felé venni útját, hogy az üdő alatt is: occurentiákról tudósíthatnám Kegyelmedet, úgy arrúl is: az alatt, hol lehetne congressusunk: egymás tetszését érhetnénk. Hozza Isten jó egészségben kegyelmedet.“¹⁾

Surány tehát szintén részesült a szerencsében, hogy láthatta II. Rákóczy Ferenczet.

1707. nov. 1-én írja Bercsényi Rákóczinak, hogy a gyalogságot Nyitrára és Surányba kontraháltatta.²⁾

1708. jún. 29-én pedig Suránnál ezt írja:

„Tegnap ide (Surányba) a táborra érkezvén, az Nyitrán innen, rettenetes *szoros szigethen* tanáltam, . . . másként alkalmas statusban és rendben tanáltam őket, kivált a gyalogság annyi számban (a hány az ezer) csak beillik.³⁾

Úgy látszik, hogy Bercsényi a mostani surányi szigethen találta a tábort, s egész tábornak bizony szoros ez a sziget.

1708. szept. 18-án alludálást találunk a surányi várra; „Palánkfat sokat faragtak, nem Surányhoz-e?“⁴⁾ És 1710 májusában: „*Surányi* és a többi bloquádáló sáncai szép mulatságot és okot adhatnának Haister számára . . . “⁵⁾

Ezentúl találkozunk még gyakrabban Surány községgel, de nem a várral. A Rákóczy mozgalom lecsendesedése után romba dől nem egy vár és senki javíttatja ki, mert ez időtől kezdve már nem érzi szükségét a kisebb váraknak. E

¹⁾ Archív. Rákóczian, I. k. 374. lap.

²⁾ U. o. V. k. 461—462. ll.

³⁾ Arch. Rákóczian, V. 669. 670. ll. ⁴⁾ U. o. VI. k. 85. l. ⁵⁾ U. o. 576. l.

sorsa volt a surányi várnak is. Melyik évben pusztult el, nem tudjuk, de hogy a Rákóczy-fölkelés adta meg neki a halálódőfést, bizonyos.¹⁾

A várrom a közfelfogás szerint (!) elvesztvén létezési jogát, nem maradhatott fenn; Urak és a nép lebontották, békés lakokat emeltek köveiből s szikla-keményiségű tégláiból. Az említett, s 1867-ben ledőlt toronynak alapja látszik még s a mellette volt bástyának, s fönnáll még a kapu boltozata fölött egy szintén régies boltozatú, kamrának használt kis terem.

A várból elvitt kövekből sok fekszik a 25. 63. számú házak udvarain, a Pallavicini-féle parkban, egy szép kocka a „Podzámeček“ melletti Lieb-féle ház sarkán és kisebb mennyiségben sok más házban. Pár évtizeddel azelőtt valószínű üzletet űztek a vár megmaradt köveivel, és nem volt senki, aki meg tudta volna ezt akadályozni.

Beszéli egy a várban levő ház tulajdonosa, hogy mikor háza alapját ásták, s a falakhoz szükséges földet, egy kútra akadtak, mely mellett márvány válú, korsó és félig rothadt nyelű csákány volt. A kút tele volt földdel, a válut a ház fundamentomába tették hogy erősebb legyen, a korsót a gyerekek törték össze, s a csákányt kiélesítvén új nyelet ütöttek bele s használták, míg el nem veszett. Más alkalommal kútát ástak nem messze onnan. Ekkor egy hatalmas fára akadtak, mely utjokat állta. A jó emberek azonban nem törődtek a szerintők még majdnem ép állapotban levő fával, nem kutatták miféle fa az, meddig terjed stb. hanem a kút kerek alakjához képest kivágták s a többi helyen újra eltemették. A gerenda-féle fa körül televényszerű föld volt, mi arra mutat, hogy arra víz folyt, vagyis hogy ott volt a vár vizárka, melyben a Nyitra vize folyt.

¹⁾ „Diruta est (Léva) nupero civili bello, quemadmodum et arx Suranyensis jamantea deserta.“ A „bellum nuperum civile“ a Rákóczy-fölkelés. Turóczy L. S. J. Ungaria suis cum regibus compendio data. Tyrnaviae. 1768. pag. 277. lap.

Idősebb, sőt fiatalabb emberek is emlegetik, hogy mennyi mindenféle öreg kardot, kést, kengyelt, dardát, sarkantyút, patkót, pénzt stb. ástak vagy szántottak ki, és még sem maradt belőlök hátra semmi. E sorok írója birtokában van egy régi, valószínűen XVII. századbeli sarkantyúnak, melyet a hajdani vár egykori legelőin, ma az u. n. Jánosszegben találtak, nt. Ikrényi György segédlelkész úrnak meg van egy ólomgyűrűje, kék kővel, melyet a vár területén találtak. Végre a mit már előbb kellett volna emlitenünk, megint meg akadtunk egy kő fragmentumra, melynek mindkét végéből le van törve; felirata ekép hangzik:

S BOSNYÁK EQUES A
KIENSIS *FF* ANNO 1

a mit talán így lehetne kiegészíteni:

Thoma-s Bosnyák eques avratus

Capitanevs Fülekiensis fieri fecit Anno 1 . . . ?

vagyis: Bosnyák Tamás arany sarkantyús lovag, Füleki kapitány csináltatta 1 . . . ? évben.¹⁾ Még rebesgetnek egy kőről, mely majdnem kétszer akkora s feliratos (!) de bármennyire kutattam, eddig nem találtam meg. (Ez tudna szólni!).

És így befejeztük volna a surányi várról való elmondandókat. Láttuk a kort, melyben büszke vár fényes tornyai integettek messziről az utasnak, ha Surány felé járt s vitézi kürtök harsogása fogadta. Porladnak a szép vitézek, romba dőltek a fényes tornyok, csak egy maradt romban, talán siratni a régi dicsőséget. Leomlott ez is s a már holt hadi város békés iparos- és földmivelőknek adott tanyát. Ezek eltakarították a romokat, fölhasználták a talált régiségeket, az árkokból a vizet lecsapolták, sáncait széthordták s a hol hajdan Mars tornyai büszkélkedtek, ma „füstölgő óriások” hirdetik Surány nevét.

¹⁾ „aranyas sarkantiu“-ja temetésén is szerepel 1634-ben V. ő. Thaly: Századok. 1875 évf. 414. lap. a 16. szám alatt.

